

YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA KREATIV MADANIYAT**Nurqabilova Musharraf Ergashovna**

Toshkent Puchon universiteti 3-oqim magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida kreativ madaniyatning o‘rni va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ushbu mavzu, mamlakatning madaniy va iqtisodiy sohalarida yangi g‘oya va innovatsiyalarni joriy etish, shuningdek, yoshlarning kreativlik va ijodkorligini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni o‘rganadi. Yangi O‘zbekistonning rivojlanish strategiyasi doirasida kreativ madaniyat, nafaqat san’at va madaniyat sohalarida, balki iqtisodiyot, ta’lim va ijtimoiy siyosat sohalarida ham katta o‘rin egallashni boshladi.

Kalit so‘zlar: Milliy cholg‘ular, tarixiy qo‘lyozmalar, musiqiy risolalar, etnograf, tarix, yakkanavozlik, jo‘rnnavozlik.

Musiqqa madaniyatida ta’kidlangan ilk cholg‘ular eng qadimiy davr tarixi bilan bog‘liqdir. Zabardast olimlar tadqiqotlari natijasida milliy cholg‘ularimiz tosh – qoyalardagi haykalchalarda, terronota (loydan yasalgan odam va uning qo‘lidagi soz)larda, turli miniatYuralarda, yog‘och o‘ymakorligi va uy Yumushlaridagi tasvirlar orqali bizning zamonamizgacha etib keldi. Bunda yirik arxeolog, etnograf, tarixchi – manbashunos va san’atshunoslarning xizmati katta bo‘ldi.

O‘zbekiston va Tojikiston qadimgi davr musiqiy san’atida, milliy – an’anaviy cholg‘ularimiz qatoridan o‘rin olgan tanbur va dutor sozlari jahon ahamiyatini tobora o‘ziga jalb etib kelmoqda. Tanbur va dutor cholg‘ulari, zamonamiz amaliyotida bir necha dilkash nomlarga ega bo‘lib, har biri o‘zgacha oila paydo qilgan, bular: yakka, ansambl, orkestr va hatto zamonamiz milliy estrada jamoalaridan joy olib, Yuqori mavqe’larga ega bo‘lmoqda. Tanbur sozi tarixiga nazar solar ekanmiz, qadimda ularning ko‘p turlari mavjud bo‘lib, tanburlarning tuzilishi ham har xil bo‘lgan va ular ko‘pgina Sharq mamlakatlarida keng iste’molda bo‘lgan. Tanbur va dutorning “Gardon” ya’ni, Grifi Mesopotomiya uslublariga o‘xshash, ya’ni eramizdan avvalgi uch minginchi yillarga tegishliligi manbalarda ko‘rsatilgan. Markaziy Osiyoda esa eramizdan oldingi IV – III asrga Pahlavoniylar tarixida tanbur va dutor sozlari haqida ham bir qator ma’lumotlar mavjud.

Tanbur turlari haqida shularni aytish mumkinki, SHarqda uning turli ko'rinishlari bo'yicha quyidagilarni keltirish mumkin. Masalan: Forobiy, Hirot, Bog'dod, Xuroson va Buxoriy tanburlari qadimda iste'molda bo'lganligi bizga tarixiy manba'lardan ma'lum. Allomalarimiz al-Forobiyni "Kitobul musiqiy al-Kabir" Ibn Sinoning "Nuqtadoi Jolibiy", Abdulqodir Marog'iyning "Maqosid al-alhon", "Ja'mi alhon" kabi risolalarida tanbur va dutor haqida qimmatli ma'lumotlar keltirilganki, bu Yuqorida aytgan fikrlarimizning yaqqol dalili bo'lib xizmat qiladi.

Musiqashunos Amuliy asarlarida SHirvoniy va Turk tanburlarining nomlari tilga olinadi. Bundan tashqari u kamon – smichok bilan chalinadigan tanburi – nayi, ya'ni Sato sozi haqida xabar boradi. Tanbur sozining keng qamrovda ma'lum darajada baland mavqega ega bo'lish davri asosan XVI – XVII asrlar hisoblanadi, bu esa temuriylar hukmronligi davriga to'g'ri keladi. Tanbur sozining lug'aviy ma'nosi Buxorolik yirik musiqashunos Darvishali CHangiy ta'kidlaganidek, tan – Yurak, bura – tebratish, larza ma'nolarini bildirib, inson Yuragini larzaga soluvchi soz demakdir. Tanbur sozining torlari dastlab ikkita bo'lgan bo'lib, hozirda unga yana bitta tor qo'shilgan. Eron tanburlari uchta va hatto beshta tordan iborat bo'ladi.

Keyingi davrda tanbur sozini mashhur musiqashunoslar Fayzulla Karomatov, B.SHaroshi, O.Boyko, I.Nizomiy, Murodullo Abdukarimov, A.Petrosyants, Usta Usmon Zufarovlar tadqiq qildilar. Jahon tarixi va tasvirlardagi ko'rinishlar orqali o'z badiiyligi bilan bizgacha etib kelgan cholg'ular haqida talaygina ma'lumotlar mavjud. Yuqorida aytib o'tkanimizdek, tanbur sozining juda ko'p turlari mavjud. Bular, tanbur kato, setor, chortor, panjtor, shishtor, sitor turlaridir. Hindlarda "Tanpura" nomli tanbursimon sozlar ham mavjud. Ular Xuroson, Eron, Buxoro, Bog'dod, Badaxshon nomlari bilan mashhur. Tanbur va unga munosib cholg'ularda turli xil o'ziga xos musiqiy asarlarni ijro etish mumkin. Lekin tanbur sozi asosan xalq kuylari va SHashmaqom mushkilotlarini ijro etishga hamda mumtoz ashulalarga jo'rnavoz bo'lish uchun mo'ljallangandir. Uning bunday imkoniyatlarini tadqiqotchilar T.Vizgo, G.Pugachenkova, I.Rajabov, S.Paxalovlar asoslab berdilar. Tanbur cholg'usining tipologik genezisi haqida uning ilmda alohida tadqiqotlarga mansubligini L.G.Koval va boshqa olimlar o'z tadqiqotlarida aytib o'tdilar. Keyingi yillarda o'zbek va tojik milliy musiqasi va milliy sozlari haqida yirik monografik asarlar yaratilmoqdaki, bu milliy musiqamiz va sozlarimiz tarixini o'rganishda muhim rol o'ynamoqda.

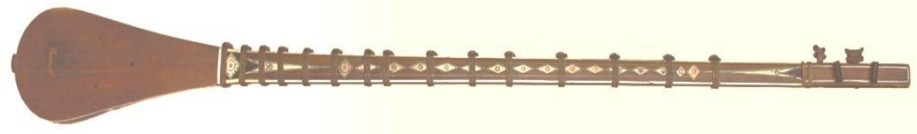
Jumladan, Fayzulla Karomatov va N.Nurjonovlar tomonidan yaratilgan "Badaxshon bodasining (Pomir) milliy musiqasi va cholg'ulari" kitobi bunga misol bo'la oladi. Ushbu asarda tanbur va dutor haqida ham keng ma'lumotlar berilgan.

Bizga ma'lumki, milliy sozlarimizning sof va jarangdor ovoz chiqarishi uning yasash texnologiyasi bilan ham bog'liqdir. Markaziy Osiyoda, jumladan, O'zbekistonning qator vohalarida ham soz yasovchi ustalar tomonidan ustoz-shogird tarzida turli xil milliy sozlarni yasab sozandalarga in'om etib kelmoqdalar. XIX asr oxirida tanbur sozini yasashda asosan ikki nomdor usta faoliyat ko'rsatib keldilar. Bular, buxorolik Usta Tohir (1883 – 1953) va toshkentlik Usta Usmon Zufarov (1892 – 1980) edilar. Ushbu ustalar milliy sozlarni yaratishda o'ziga xos maktab tashkil qildilar, desak adashmaymiz. Usta Tohirning – Usta Abduxoliq (Qori qutti), Samarqandda Usta O'rin singari shogirdlarni etishtirgan bo'lsa, Usta Usmon Zufarov – Usta Xirojiddin, Usta To'xtamurod, Usta Muhammadsiddiq, Usta Faxriddin, Usta Nabi kabi o'nlab shogirdlarga murabbiylik qildi.

Milliy sozlarni yasovchi ustalardan katta mahorat va sabr – toqat talab qilingan. Ular bir cholg'uni yasashda uzoq yillar uringan paytlar ham bo'lganini, ustalar bilan bo'lgan suhbatlar-dan angladik (Buxorolik usta K.Muqimov bilan bo'lgan suhbatdan). Soz yasovchi ustalar asbob xom ashyosiga (yog'ochiga) ko'p e'tibor berganlar va unga juda ehtiyotkorlik bilan yondashganlar. Ustalar yog'ochni tayyorlashda uni quyosh tafti, shamol, yomg'ir, suv, qor, namlik va tuproq ta'siri, hasharotlardan asrash uchun maxsus qorong'u uyda saqlab kelganlar. O'rik va tut yog'ochini tanlashda o'rikning danagi shirin bo'lishi, tut yog'ochida esa tut shirin va serhosilligiga e'tibor berilgan. CHolg'u yasash uchun yog'ochni besh yildan yigirma yil muddatda saqlab kelganlar. SHunday qilib tanbur sozini yasashda quyidagi texnologiya qo'llangan.

1. Rezanatorli korpus (Kosa xona)
2. Dasta (Grif)
3. Bo'g'iz, gardan
4. Qopqoq, zarpo'sh (deka)
5. Torgir (Sim saqlovchi ilgaklar)
6. Quloqlar
7. SHaytonxarrak
8. Pardalar
9. Torlar (Simlar)
10. Xarrak
11. Noxun, zaxma

Endi shu o'rinda bugunlik kunda iste'molda bo'lgan tanbur cholg'u sozining sur'atini keltiramiz:

1950 yilda akademik YUnus Rajabiy mohir tanburchi Turg'un Alimatovga tanburni kamon orqali chalishni taklif etib, "Tanbur – sato" keyinchalik "Sato" nomi bilan ataladigan sozni ijrochiligimizda qo'llagan edilar. (Lekin tanburni kamon bilan chalish Buxoroda XIX acrning oxirida rasm bo'lgani manbalarda ko'rsatilgan). "Sato" sozi kamon bilan chalish uchun yasaladi. Uni tanburdek ijro etish (ya'ni noxun bilan) mushkulroq, chunki uning xarragi tanburnikidan ancha balanddir.

O'rta asr olimi Mahmud ash-SHeroziy XII asrlarda yozilgan risolasida tanburga o'xshash kamon bilan chalinadigan "Kamoncha" nomi bilan mashhur bo'lgan cholg'u haqida ham yozadi. Bizning nazarimizda bu sato cholg'u sozi bo'lishi ham mumkin (N.Z.). shu o'rinda sato cholg'u sozining sur'atini keltirishni joiz ko'rdik.

XULOSA

SHunday qilib tanburga oid tarixiy manbalardagi ma'lumotlar bilan imkon darajasida tanishib, bu borada ma'lum tasavvurga ega bo'ldik.

REFERENCES

1. Cholg'u ijrochiligi va ansambli. O'quv qo'llanma / Karimov O.I., - Buxoro: Sadriddin Salim Buxoriy" Durdon nashriyoti, 2019.
2. Cholg'u ijrochiligi (prima rubobi, qashqar va afg'on ruboblari). O'quv qo'llanma / Karimov O.I., -Buxoro : Sadriddin Salim Buxoriy" Durdon
3. Kushaev, I. A. (2020). MUSIC PEDAGOGICAL DOLLARS OF DOSTON ART. *International Engineering Journal For Research & Development*, 5(9), 6-6.
4. Kushaev, I. A. (2020). BAKHSI ART SCHOOLS AND THEIR PERFORMING FEATURES. *Scientific reports of Bukhara State University*, 3(3), 295-299.
5. Кушаев, И. А., & Ахтамов, И. И. (2020). ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТРАДИЦИОННОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МУЗЫКИ (НА ПРИМЕРЕ

ИСКУССТВА ДАСТАНА). *Academy*, (11 (62)).

6. Fayzullaevich, Q. I. (2021). CULTURE AND ART VALUES AND AESTHETICS IN FORMATION FACTORS. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 1(01), 48-53.

7. Kayumov, I. F. (2020). VALUES AND AESTHETIC FACTORS IN THE FORMATION OF CULTURE AND ART. *International Engineering Journal For Research & Development*, 5(8), 8-8.

8. Каюмов, И. Ф., & Жураева, М. (2020). Место музыки в воспитании духовно- нравственных качеств учащихся 5-7 классов общеобразовательных школ. *Проблемы педагогики*, (3 (48)).

9. Каримов, О. И. (2020). Значение специфических особенностей и воспитательных возможностей узбекских народных инструментов. *Academy*, (3 (54)).

10. Каримов, О. И. (2020). ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ВЗГЛЯДЫ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ. *Вестник науки и образования*, (22-2 (100)).

11. Rakhmatov, N. E. (2020). Problems of Creative Approach in The Pedagogical Activity of Future Music Teachers. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(09), 659-664.

12. Kushaev, I. A. (2020). Musical pedagogical fundamentals of doston art. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(10), 1061- 1067.